

تجارت خدمات مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت: بررسی رابطه تجارت خدمات مالی و توسعه مالی

محمد راستی

(پژوهشگر موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی)

mrasti20@yahoo.com

همچنین بنا به اهمیت بخش تجارت خدمات مالی در مباحث آزادسازی تجاری به خصوص در سازمان جهانی تجارت، با استفاده از آزمون علیت گرنجری و در چارچوب الگوی خود رگرسیون برداری (VAR) رابطه علت و معلولی تجارت خدمات مالی و توسعه مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت - به منظور شناخت اولویت‌های سیاست‌گذاری مناسب برای آزادسازی یا عدم آزادسازی این بخش در این کشورها و از جمله اقتصاد ایران - مورد بررسی قرار می‌گیرد که یافته‌های این مقاله بر عدم حمایت از تاثیر مثبت تجارت خدمات مالی بر توسعه مالی در تمامی این کشورها دلالت دارد. بنابراین در این کشورها و از جمله ایران سیاست آزادسازی تجاری بخش خدمات مالی به منظور افزایش کارایی و توانایی رقابت‌پذیری این بخش مهم اقتصادی توصیه نمی‌گردد. در مقابل با توجه به وجود شواهدی مبتنی بر تایید جهت علیت مثبت از توسعه مالی به تجارت

تجارت خدمات مالی / آزادسازی تجاری / خدمات مالی / توسعه مالی / دی هشت / علیت گرنجری / خود رگرسیون برداری

چکیده

ایجاد زمینه‌های مناسب برای حرکت در جهت همگرایی‌های منطقه‌ای و افزایش همکاری‌ها در مورد توسعه تجارت بخش‌های مختلف اقتصادی در بین کشورهای عضو یک موافقت‌نامه تجاری، مستلزم شناخت وضعیت تجارت این بخش‌ها در کشورهای عضو آن موافقت‌نامه است. از آنجا که بخش مالی یکی از بخش‌های مهم اقتصادی است و بازارهای پول و سرمایه از چهار بازار اصلی اقتصاد - کالا، کار، پول و سرمایه - را در بر می‌گیرد، در این مقاله سعی شده است تا مروری بر وضعیت تجارت خدمات مالی اعضای یکی از موافقت‌نامه‌های مهم منطقه‌ای به نام گروه دی هشت شامل کشورهای ایران، ترکیه، پاکستان، بنگلادش، مالزی، اندونزی، مصر و نیجریه داشته باشد.

خدمات مالی و همچنین وضعیت نامناسب توسعه یافتگی مالی آن‌ها نسبت به میانگین‌های جهانی، در این قبیل کشورها و از جمله ایران باید اقدامات لازم و فوری برای رقابت‌مندی، بهبود و توسعه بخش خدمات مالی قبل از اعمال سیاست‌های آزادسازی تجاری این بخش در دستور کار و در اولویت‌های اقتصادی، مالی و تجاری قرار گیرد.

مقدمه

به طور کلی خدمات مالی روی دوم سکه اقتصادهای مدرن و یک بخش بزرگ و در حال رشد در همه اقتصادهای جهان امروز اعم از توسعه‌یافته و در حال توسعه است و امروزه انواع مختلف فعالیت‌های اقتصادی بستگی به دسترسی آن‌ها به خدمات مالی دارند. سیستم‌های مالی به منظور بهبود هزینه‌های اطلاعاتی و مبادلاتی و به وسیله تخصیص منابع، جمع‌آوری پس‌اندازها، نظارت بر شرکت‌ها، تسهیل مدیریت ریسک و تسهیل تجارت کالاها، خدمات و قراردادهای منجر به انباشت سرمایه و ابداعات تکنولوژیکی می‌گردد و از این طریق به رشد اقتصادی کمک می‌نماید [۱] همچنین از آنجایی که محدودیت‌ها بر تجارت خدمات مالی اثر منفی بر کارایی بخش خدمات مالی دارد، هدف از تجارت خدمات مالی کاهش یا حتی برطرف کردن تمام موانع تجاری بخش خدمات مالی از طریق اجازه ورود بنگاه‌های مالی خارجی در بخش بانکداری، بیمه، بورس اوراق بهادار و سایر بخش‌های خدمات مالی مربوطه به منظور کمک به کارایی بیشتر این بخش است. همچنین آزادسازی تجاری این بخش نیز مانند سایر بخش‌ها عموماً از طرق متفاوت مانند موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات سازمان جهانی تجارت و نیز موافقت‌نامه‌های تجاری منطقه‌ای صورت می‌پذیرد. در این خصوص هر چند که موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات سازمان جهانی تجارت حرکت در جهت آزادسازی تجاری در بخش خدمات را شروع کرد، اما دور جدید مذاکرات تجاری در مورد خدمات، با هدف مشخص کردن نیازها و منافع کشورهای در حال توسعه توسط سازمان جهانی تجارت در سال ۲۰۰۰ آغاز شد و در شکل وسیع‌تر آن در دور دوحه ادامه یافت. در میان یازده بخش خدمات موجود در فهرست طبقه‌بندی بخشی سازمان جهانی تجارت، بخش خدمات مالی از نظر تعداد تعهدات رتبه دوم را در میان آن بخش‌ها دارد. همچنین تا اواسط سال ۲۰۰۷ میلادی، ۱۲۱ کشور عضو این

سازمان (۸۱ درصد اعضا و شامل تمامی اعضای جدید ملحق شده به این سازمان) حداقل یکی از تعهدات زیر بخش‌های خدمات مالی را پذیرفته‌اند.

گروه دی هشت متشکل از هشت کشور مسلمان در حال توسعه اسلامی شامل جمهوری اسلامی ایران، ترکیه، پاکستان، بنگلادش، مالزی، اندونزی، مصر و نیجریه به دنبال برگزاری کنفرانس «توسعه برای همکاری اکتبر ۱۹۹۶- ترکیه» پس از یک سلسله نشست‌های مقدماتی و با هدف تقویت همکاری اقتصادی میان کشورهای مزبور رسماً از تاریخ ۲۵ خرداد ماه ۱۳۷۶ (۱۵ ژوئن ۱۹۹۷) با برگزاری اولین اجلاس سران گروه در استانبول آغاز به کار کرد. شایان توجه است که یکی از اهداف گروه دی هشت اصلاح موقعیت کشورهای در حال توسعه در اقتصاد جهانی، خلق فرصت‌های جدید در روابط جهانی، تقویت مشارکت در تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی و تهیه بهتر استانداردهای زندگی است.

با توجه به تفاسیر فوق - در خصوص اهمیت و نقش تجارت خدمات مالی از یک طرف و اهمیت گروه دی هشت از طرف دیگر - و از آنجا که توسعه و افزایش آزادسازی تجارت خدمات مالی می‌تواند از طریق موافقت‌نامه‌های منطقه‌ای تجاری نیز صورت پذیرد و به منظور ایجاد و شناسایی زمینه‌های مناسب برای افزایش همکاری‌ها در زمینه تجارت خدمات مالی در میان اعضای این گروه، در این مقاله به بررسی وضعیت تجارت خدمات مالی همچنین رابطه علت و معلولی آن با توسعه مالی در کشورهای عضو این گروه پرداخته می‌شود. در واقع در صورت تایید رابطه علیت از تجارت خدمات مالی به توسعه مالی، اولویت‌های سیاست‌گذاری به منظور بهبود این بخش بایستی مبتنی بر آزادسازی تجاری این بخش مانند موافقت‌نامه‌ها و ترتیبات تجاری (نظیر دی هشت) صورت پذیرد و فراتر از آن آزادسازی تجاری این بخش در چارچوب سازمان جهانی تجارت نیز توصیه می‌گردد. این در حالی است که در صورت اثبات عکس این امر یعنی جهت علیت یک طرفه از توسعه مالی به افزایش تجارت خدمات مالی، سیاست‌گذاران قبل از اعمال سیاست‌های آزادسازی تجاری این بخش - از جمله در چارچوب دی هشت و سازمان جهانی تجارت - باید اقدامات لازم برای رقابت‌مندی بخش مالی را در دستور کار قرار دهند.

بدین منظور به دنبال مروری بر وضعیت تجارت خدمات مالی

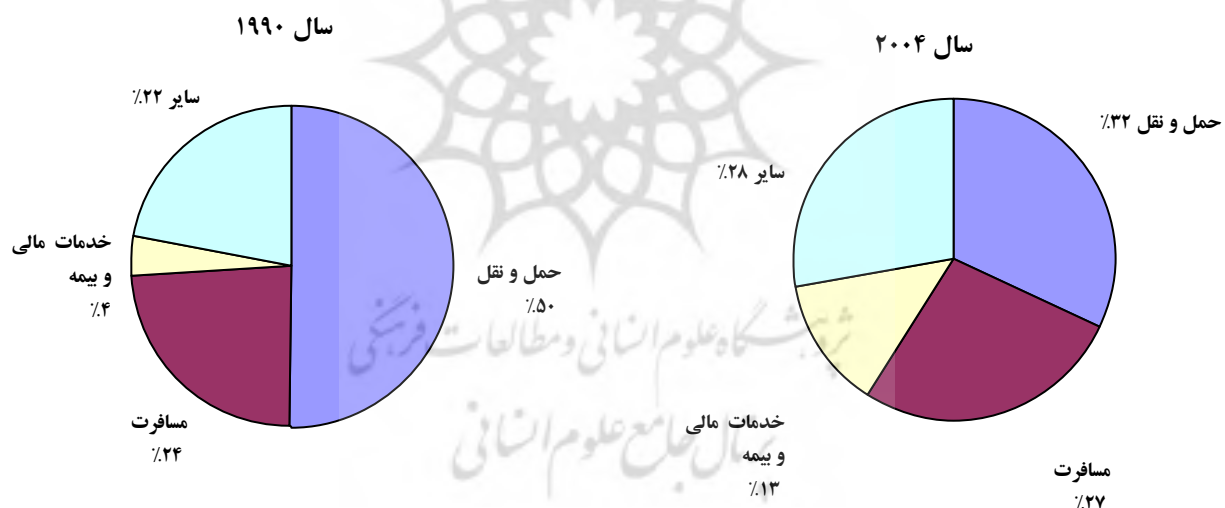
در جهان، وضعیت تجارت، صادرات و واردات خدمات مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت به تفکیک بررسی می‌گردد. سپس وضعیت تراز تجاری بخش خدمات مالی و سهم صادرات در کل تجارت خدمات مالی اعضای این گروه بررسی می‌شود. پس از آن ضمن بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه مالی در این کشورها به ارائه الگوی مناسب و برآورد و تحلیل آن به منظور شناسایی جهت‌گیری‌های توسعه مالی و تجارت خدمات مالی در کشورهای عضو این گروه پرداخته می‌شود. در پایان نیز جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ارائه می‌گردد.

۱. مروری بر وضعیت تجارت خدمات مالی در جهان

صادرات خدمات مالی جهانی از حدود ۴۰ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۰ به ۲۰۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۵ رسیده و نرخ رشد سالیانه آن در فاصله میان سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ برابر ۱۴ درصد بوده است. این در حالی است که صادرات خدمات مالی در کشورهای در حال توسعه از ۳ میلیارد دلار (۷/۵ درصد جهانی)

در سال ۱۹۹۰ به ۱۸ میلیارد دلار (۹ درصد جهانی) در سال ۲۰۰۵ رسیده و نرخ رشد سالیانه آن در فاصله میان سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ تنها برابر ۵ درصد بوده است. همچنین نرخ رشد سالیانه صادرات خدمات مالی کشورهای در حال توسعه به طور معنی‌داری کمتر از نرخ رشد سایر خدمات بازرگانی آن‌ها و به خصوص بسیار کمتر از نرخ رشد بالای بخش‌های مسکن، کامپیوتر، فناوری اطلاعات، خدمات فرهنگی و تفریحی بوده است.

در مقابل سهم واردات خدمات مالی این کشورها از واردات جهانی از ۱۳ درصد در سال ۱۹۹۰ به حدود ۳۳٫۵ درصد در سال ۲۰۰۴ رسیده است. همچنین بر اساس جدول زیر سهم واردات خدمات مالی کشورهای در حال توسعه در کل واردات خدمات بازرگانی این کشورها از چهاردرصد در سال ۱۹۹۰ به ۱۳ درصد در سال ۲۰۰۴ رسیده است [۲].

نمودار ۱- سهم واردات اجزای بخش خدمات بازرگانی توسط کشورهای در حال توسعه

ترتیب بزرگترین صادرکنندگان خدمات مالی بوده‌اند. گفتنی است هر چند که سهم کشورهای در حال توسعه در کل تجارت خدمات مالی پایین می‌باشد، برخی از آن‌ها مانند هنگ کنگ، چین، سنگاپور، تایوان، برزیل، آفریقای جنوبی، هندوستان و کره جنوبی در این امر بسیار فعال هستند. شایان ذکر است که ۱۰ صادرکننده برتر خدمات مالی در میان کشورهای در حال توسعه

به طور کلی کشورهای توسعه یافته، صادرکننده خالص خدمات مالی هستند و صادرات آن‌ها از ۹۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ به ۱۸۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۵ (تقریباً دو برابر) افزایش یافته است که این میزان معادل ۱۰ درصد از کل صادرات خدمات بازرگانی جهان در سال ۲۰۰۵ بوده است. در این ارتباط کشورهای بریتانیا، آمریکا، لوکزامبورگ و سوئیس به

۹۵ درصد از سهم صادرات خدمات مالی این کشورها را به خود اختصاص داده‌اند. در بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۴ کشورهای هنگ کنگ، سنگاپور، تایوان، کره جنوبی، هندوستان، برزیل، آفریقای جنوبی، پاناما، چین و مالزی به ترتیب رتبه‌های اول تا دهم را از نظر میانگین صادرات خدمات مالی طی این سال‌ها کسب کرده‌اند [۳]. البته لازم به ذکر است که در محاسبه رتبه‌های اخیر آمار صادرات بیمه منظور نگشته است.

۲. مروری بر وضعیت تجارت، واردات و صادرات خدمات مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت

جدول شماره (۱) و نمودارهای (۲) و (۳) وضعیت تجارت خدمات مالی را برای کشورهای عضو گروه دی هشت را در دو دوره زمانی مختلف نشان می‌دهند. لازم به ذکر است که در مورد دو کشور نیجریه و ایران از آخرین آمارهای قابل دسترس استفاده

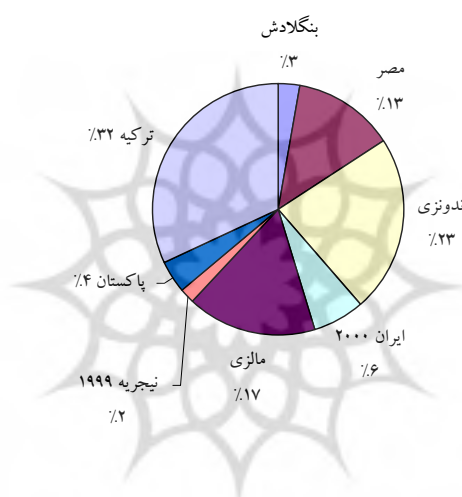
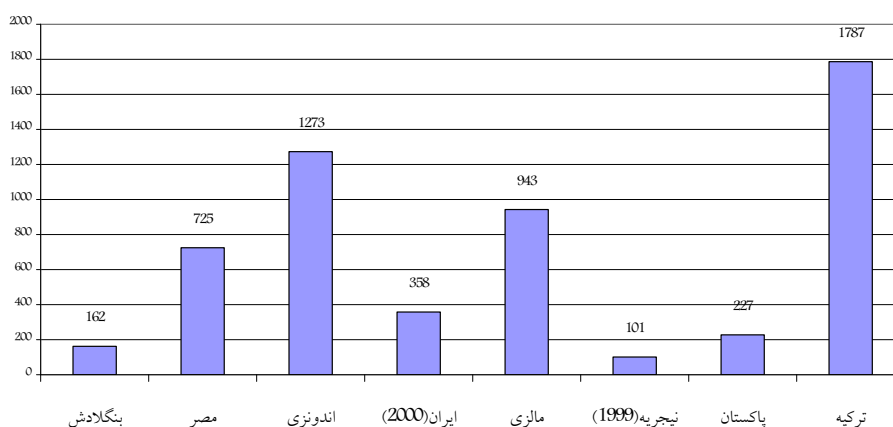
شده و از این رو محدودیت‌های آماری وجود داشته و از این رو به منظور هماهنگی انتهای دوره مورد بررسی سایر کشورها نیز سال ۲۰۰۴ لحاظ شده است. مجموع کل تجارت خدمات مالی کشورهای دی هشت در انتهای دوره مورد بررسی برابر با پنج میلیارد و ۵۷۶ میلیون دلار بوده است. ملاحظه می‌گردد که در انتهای دوره ترکیه با یک میلیارد و ۷۸۷ میلیون دلار (۳۲ درصد) بیشترین میزان تجارت خدمات مالی را در مقایسه با سایر کشورهای عضو گروه دی هشت داشته است و پس از آن کشورهای اندونزی با یک میلیارد و ۲۷۳ میلیون دلار، مالزی با ۹۴۳ میلیون دلار و مصر با ۷۲۵ میلیون دلار قرار دارند.

در مقابل نیجریه با ۱۰۱ میلیون دلار (۲ درصد) کمترین میزان تجارت خدمات مالی را در مقایسه با سایر کشورهای دی هشت در انتهای دوره داشته است و کشورهای بنگلادش ۱۶۲ میلیون دلار، پاکستان ۲۲۷ میلیون دلار و ایران ۳۵۸ میلیون دلار تجارت خدمات مالی داشته‌اند.

جدول ۱- ارزش تجارت، صادرات و واردات خدمات مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت

کشور	سال	تجارت خدمات مالی (میلیون دلار)	سهم در کل تجارت خدمات مالی دی هشت (درصد)	واردات خدمات مالی (میلیون دلار)	سهم در کل واردات خدمات مالی دی هشت (درصد)	صادرات خدمات مالی (میلیون دلار)	سهم در کل صادرات خدمات مالی دی هشت (درصد)
بنگلادش	۲۰۰۴	۱۶۲	۳	۱۴۳	۴	۱۸/۹	۱
مصر	۲۰۰۴	۷۲۵	۱۳	۶۱۳	۱۵	۱۱۲/۴	۷
اندونزی	۲۰۰۴	۱۲۷۳	۲۳	۹۶۱	۲۴	۳۱۲	۲۰
ایران	۲۰۰۰	۳۵۸	۶	۲۱۳	۵	۱۴۵	۹
مالزی	۲۰۰۴	۹۴۳	۱۷	۶۰۶	۱۵	۳۳۶/۵	۲۲
نیجریه	۱۹۹۹	۱۰۱	۲	۹۳	۲	۸	۱
پاکستان	۲۰۰۴	۲۲۷	۴	۱۶۸	۴	۵۹/۴	۴
ترکیه	۲۰۰۴	۱۷۸۷	۳۲	۱۲۱۵	۳۰	۵۷۱/۳	۳۷
مجموع در آخر دوره		۵۵۷۶	۱۰۰	۴۰۱۲	۱۰۰	۱۵۶۳	۱۰۰

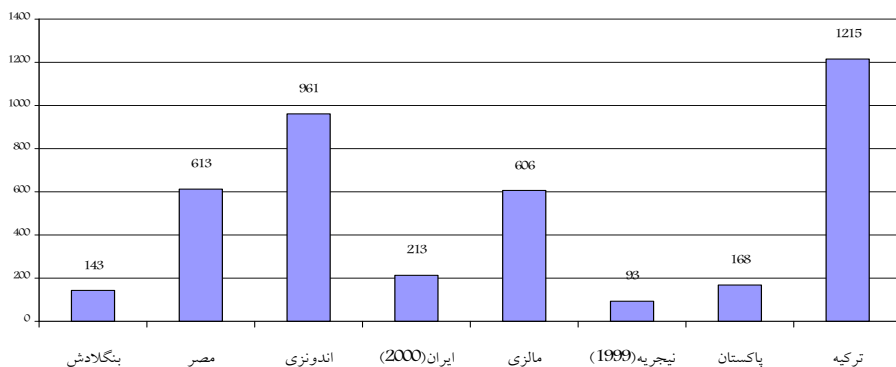
ماخذ: World Development Indicators(WDI) & UNCTAD Statistics

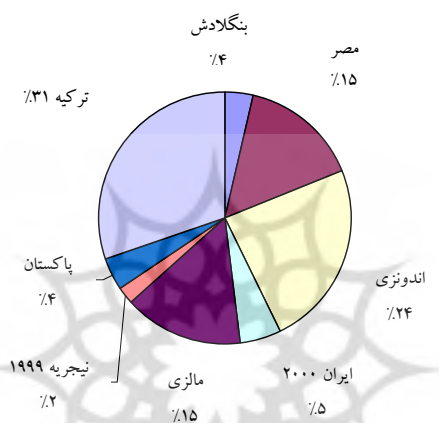
نمودار ۳ - سهم تجارت خدمات مالی هر کشور در کل تجارت خدمات مالی گروه دی هشت در سال ۲۰۰۴

جدول شماره (۱) و نمودارهای (۴) و (۵) وضعیت واردات خدمات مالی را برای کشورهای عضو گروه دی هشت را در دو دوره زمانی مختلف نشان می‌دهد. مجموع کل واردات خدمات مالی کشورهای دی هشت در انتهای دوره مورد بررسی برابر با چهار میلیارد و ۱۲ میلیون دلار بوده است. این در حالی است که در سال ۲۰۰۴ کل واردات خدمات مالی دنیا برابر با ۱۸۰ میلیارد دلار و کشورهای با درآمد متوسط و پایین برابر با ۶۰ میلیارد دلار بوده است. بنابراین سهم کشورهای دی هشت در واردات خدمات مالی جهان در حدود ۲/۵ درصد و در واردات خدمات مالی کشورهای با درآمد پایین و متوسط تقریباً هفت درصد است.

جدول شماره (۱) و نمودارهای (۴) و (۵) وضعیت واردات خدمات مالی را برای کشورهای عضو گروه دی هشت را در دو دوره زمانی مختلف نشان می‌دهد. مجموع کل واردات خدمات مالی کشورهای دی هشت در انتهای دوره مورد بررسی برابر با چهار میلیارد و ۱۲ میلیون دلار بوده است. این در حالی است که در سال ۲۰۰۴ کل واردات خدمات مالی دنیا برابر با ۱۸۰ میلیارد دلار و کشورهای با درآمد متوسط و پایین برابر با ۶۰ میلیارد دلار بوده است. بنابراین سهم کشورهای دی هشت در واردات خدمات مالی جهان در حدود ۲/۵ درصد و در واردات خدمات مالی کشورهای با درآمد پایین و متوسط تقریباً هفت درصد است.

نمودار ۴ - ارزش واردات خدمات مالی ۲۰۰۴ (میلیون دلار)

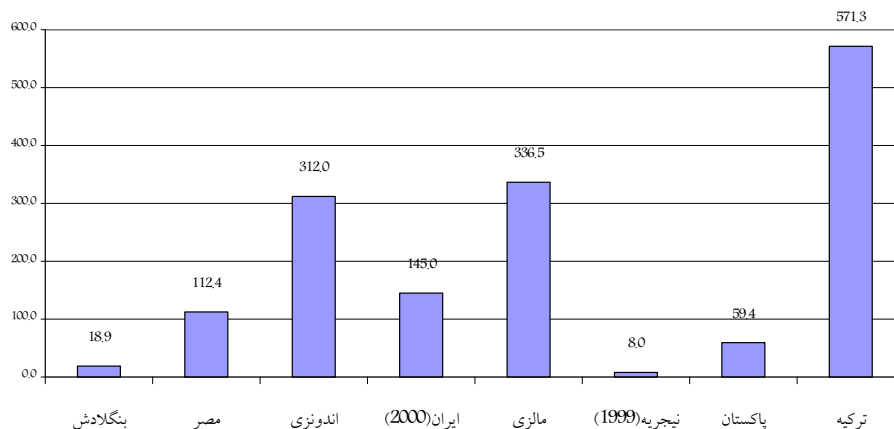

نمودار ۵ - سهم واردات خدمات مالی هر کشور در کل واردات خدمات مالی گروه دی هشت در سال ۲۰۰۴

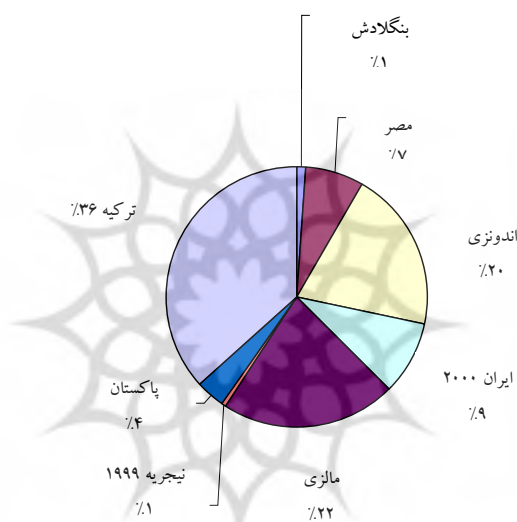
خدمات مالی کشورهای دی هشت در انتهای دوره مورد بررسی برابر با یک میلیارد و ۵۶۳ میلیون دلار بوده است. این در حالی است که در سال ۲۰۰۴ کل صادرات خدمات مالی دنیا در حدود ۱۵۰ میلیارد دلار و کشورهای با درآمد متوسط و پایین در حدود ۱۳ میلیارد دلار بوده است. بنابراین سهم کشورهای دی هشت در صادرات خدمات مالی جهان در حدود ۲/۵ درصد و در صادرات خدمات مالی کشورهای با درآمد پایین و متوسط تقریباً هفت درصد است.

همچنین ملاحظه می‌گردد که در انتهای دوره ترکیه با یک میلیارد و ۲۱۵ میلیون دلار (۳۰ درصد) بیشترین میزان واردات خدمات مالی را در مقایسه با سایر کشورهای عضو گروه دی هشت داشته است و پس از آن کشورهای اندونزی با ۹۶۱ میلیون دلار، مصر با ۶۱۳ میلیون دلار و مالزی با ۶۰۶ میلیون دلار قرار دارند. در مقابل نیجریه با ۹۳ میلیون دلار (۲ درصد) کمترین میزان واردات خدمات مالی را در مقایسه با سایر کشورهای دی هشت در انتهای دوره داشته است و کشورهای بنگلادش ۱۴۳ میلیون دلار، پاکستان ۱۶۸ میلیون دلار و ایران ۲۱۳ میلیون دلار واردات خدمات مالی داشته‌اند.

جدول شماره (۲) و نمودارهای شماره (۶) و (۷) وضعیت صادرات خدمات مالی را برای کشورهای عضو گروه دی هشت را در دو دوره زمانی مختلف نشان می‌دهند. مجموع کل صادرات

نمودار ۶- ارزش صادرات خدمات مالی ۲۰۰۴ (میلیون دلار)

نمودار ۷- سهم صادرات خدمات مالی هر کشور در کل صادرات خدمات مالی گروه دی هشت در سال ۲۰۰۴

۳. مروری بر وضعیت تراز تجاری و سهم صادرات در تجارت خدمات مالی کشورهای عضو گروه دی هشت

پس از بررسی وضعیت تجارت، صادرات و واردات خدمات مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت در این قسمت به بررسی وضعیت تراز تجاری و سهم صادرات در تجارت بخش خدمات

به علاوه ملاحظه می‌گردد که در انتهای دوره ترکیه با ۵۷۱ میلیون دلار (۳۷ درصد) بیشترین میزان صادرات خدمات مالی را در مقایسه با سایر کشورهای عضو گروه دی هشت داشته است و پس از آن کشورهای مالزی با ۳۳۶/۵ میلیون دلار، اندونزی با ۳۱۲ میلیون دلار قرار دارند. در مقابل نیجریه با هشت میلیون دلار (یک درصد) و بنگلادش با ۱۹ میلیون دلار کمترین میزان صادرات خدمات مالی را در مقایسه با سایر کشورهای دی هشت در انتهای دوره داشته است و کشورهای پاکستان ۵۹ میلیون دلار، مصر ۱۱۲ میلیون دلار و ایران ۱۴۵ میلیون دلار صادرات خدمات مالی داشته‌اند.

مالی این کشورها می‌پردازیم. جدول شماره (۲) و نمودارهای (۸) و (۹) وضعیت تراز تجاری و همچنین سهم صادرات در تجارت خدمات مالی را برای کشورهای عضو گروه دی‌هشت را در دو دوره زمانی مختلف نشان می‌دهد. ملاحظه می‌گردد که تمامی کشورهای عضو گروه دی‌هشت در انتهای دوره با کسری تراز تجاری در این بخش مواجه هستند و در مجموع کشورهای

این گروه در انتهای دوره مورد بررسی با کسری تراز تجاری برابر با ۲ میلیارد و ۴۹۹ میلیون دلار مواجه بوده‌اند. بنابراین بر اساس روش ساده تعیین پتانسیل‌های تجاری تمامی این کشورها دارای پتانسیل‌های وارداتی هستند. البته شدت این پتانسیل در این کشورها متفاوت است.

جدول ۲- تراز تجاری و سهم صادرات در تجارت خدمات مالی

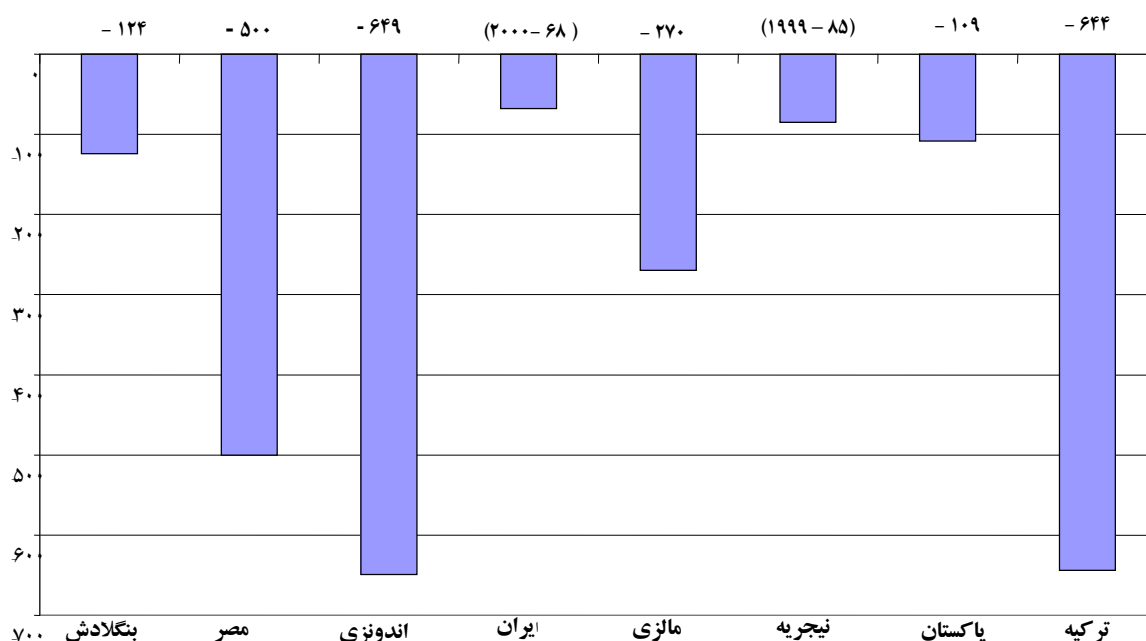
کشور	سال	تراز تجاری خدمات مالی (میلیون دلار)	سهم صادرات در تجارت خدمات مالی (درصد)	سال	تراز تجاری خدمات مالی (میلیون دلار)	سهم صادرات در تجارت خدمات مالی
بنگلادش	۲۰۰۴	-۱۲۴	۱۲	۱۹۹۰	-۳۶	۱
مصر	۲۰۰۴	-۵۰۰	۱۶	۱۹۹۰	-۱۰۵	۲۴
اندونزی	۲۰۰۴	-۶۴۹	۲۵	۱۹۹۰	-۲۳۶	۰
ایران	۲۰۰۰	-۶۸	۴۱	۱۹۹۰	-۳۷۸	۵
مالزی	۲۰۰۴	-۲۷۰	۳۶	۱۹۹۹	۱۵۱	۶۰
نیجریه	۱۹۹۹	-۸۵	۸	۱۹۹۰	-۵۶	۵
پاکستان	۲۰۰۴	-۱۰۹	۲۶	۱۹۹۰	-۹	۴۰
ترکیه	۲۰۰۴	-۶۴۴	۳۲	۱۹۹۲	-۱۶۳	۳۳
مجموع در انتهای دوره		-۲۴۴۹	۲۸		۱۵۱	۳۱

ماخذ: World Development Indicators(WDI) & UNCTAD Statistics

به علاوه ملاحظه می‌گردد که در انتهای دوره اندونزی با ۶۴۹ میلیون دلار و ترکیه با ۶۴۴ میلیون دلار بیشترین میزان کسری تجاری در بخش خدمات مالی و به تبع بالاترین پتانسیل وارداتی در مقایسه با سایر کشورهای عضو گروه دی‌هشت دارا بوده‌اند و پس از آن کشورهای مصر با ۵۰۰ میلیون دلار و مالزی با ۲۷۰ میلیون دلار قرار دارند. در مقابل ایران با ۶۸

میلیون دلار کمترین میزان کسری تجاری در این بخش و به تبع کمترین میزان پتانسیل وارداتی را در مقایسه با سایر کشورهای دی‌هشت در انتهای دوره داشته است و کشورهای نیجریه ۸۵ میلیون دلار، پاکستان ۱۰۹ میلیون دلار و بنگلادش ۱۲۴ میلیون دلار کسری تجاری و به تبع پتانسیل وارداتی داشته‌اند.

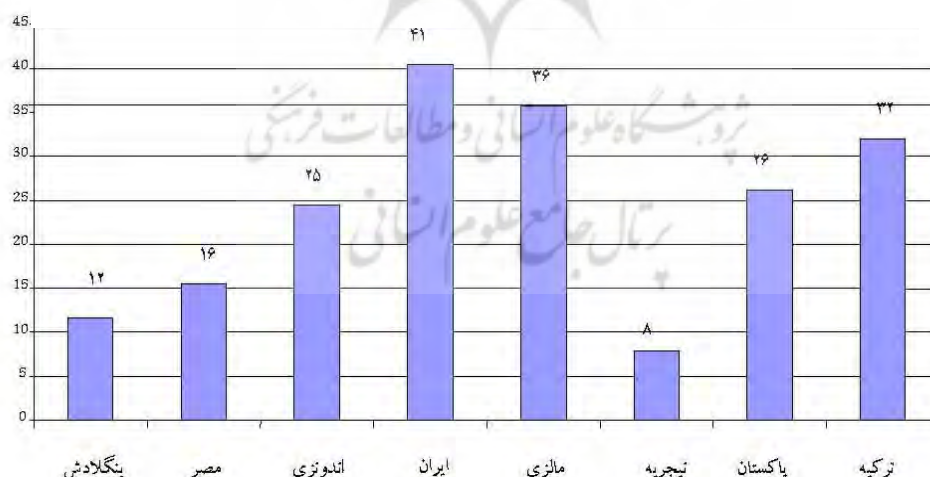

نمودار ۸ - تراز تجاری خدمات مالی ۲۰۰۴ (میلیون دلار)

ترکیه با ۳۲ درصد قرار دارند. در مقابل نیجریه با ۸ درصد کمترین سهم صادرات در کل تجارت خدمات مالی را در مقایسه با سایر کشورهای دی هشت در انتهای دوره داشته است و کشورهای بنگلادش ۱۲ درصد و مصر ۱۶ درصد از سهم صادرات در کل تجارت خدمات مالی برخوردار هستند.

همچنین به‌طور میانگین نسبت صادرات به واردات خدمات مالی برای مجموع کشورهای عضو گروه دی هشت در انتهای دوره مورد بررسی برابر با ۳۵ درصد بوده است. در انتهای دوره ایران با ۴۱ درصد با بالاترین سهم صادرات در کل تجارت خدمات مالی در مقایسه با سایر کشورهای عضو گروه دی هشت مواجه بوده است و پس از آن کشورهای مالزی با ۳۶ درصد،

نمودار ۹ - سهم صادرات در تجارت خدمات مالی ۲۰۰۴ (میلیون دلار)

۴. مروری بر وضعیت شاخص‌های توسعه مالی کشورهای عضو گروه دی هشت

رو وضعیت توسعه مالی این کشورها در مقایسه با کل دنیا مناسب نمی‌باشد. شایان توجه است در این قسمت به منظور بررسی تطبیقی مناسب، کلیه شاخص‌های استفاده شده برای کشورهای مختلف) از World Development Indicators 2007 گردآوری شده است. بنابراین ممکن است در مقادیر برخی از این شاخص‌های ارائه شده با آمارهای منتشره توسط منابع داخلی، تفاوت‌هایی وجود داشته باشد.

همچنین با توجه به آمارهای این جدول ملاحظه می‌گردد که در بین خود این کشورها نیز نابرابری قابل ملاحظه‌ای در وضعیت توسعه مالی وجود دارد. برای مثال کشور مالزی از وضعیت مناسبی نسبت به کل دنیا برخوردار است و در دو شاخص از چهار شاخص موقعیت بهتری نسبت به دنیا دارد. این در حالی است که در سایر کشورها تمامی شاخص‌های توسعه مالی آن‌ها کمتر از عملکرد جهانی - به غیر از یک مورد از چهار شاخص در پاکستان - تمامی شاخص‌های این کشورها به مانند کشور ایران از عملکرد میانگین جهانی پایین‌تر است.

پس از بررسی وضعیت تجارت خدمات مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت و قبل از بررسی ارتباط میان تجارت خدمات مالی و توسعه مالی در این قسمت به مروری بر وضعیت شاخص‌های توسعه مالی اعضای این گروه در مقایسه با میانگین جهانی می‌پردازیم. در این میان وضعیت مهم‌ترین شاخص‌های توسعه مالی - شامل نسبت اعتبارات بانکی به بخش خصوصی به تولید ناخالص داخلی، نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی، نسبت ارزش سهام مبادله شده به تولید ناخالص داخلی و نسبت ارزش سرمایه بازار سهام به تولید ناخالص داخلی - اعضای این گروه با جهان مورد بررسی تطبیقی قرار می‌گیرد. با توجه به جدول شماره (۳) ملاحظه می‌گردد که نه تنها میانگین هر یک از شاخص‌های چهارگانه در کشورهای عضو گروه دی هشت بسیار پایین‌تر از میانگین جهانی آن شاخص‌هاست بلکه به جز دو شاخص در مالزی و یک شاخص در پاکستان میانگین تمامی شاخص‌های چهارگانه از میانگین جهانی پایین‌تر است و از این

جدول ۳- وضعیت مهمترین شاخص‌های توسعه مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت (۲۰۰۵)

کشور	نسبت اعتبارات بانکی به بخش خصوصی به تولید ناخالص داخلی (درصد)	نسبت نقدینگی به تولید ناخالص داخلی (درصد)	نسبت ارزش سهام مبادله شده به تولید ناخالص داخلی (درصد)	نسبت ارزش سرمایه بازار سهام به تولید ناخالص داخلی (درصد)
بنگلادش	۳۱/۵	۴۱/۲	۱/۷	۵/۱
مصر	۵۲/۴	۹۲/۴	۲۸/۴	۸۹/۱
اندونزی	۲۶/۹	۴۰/۹	۱۴/۶	۲۸/۴
ایران	۴۰/۹	۳۳/۷	۴/۳	۲۰/۴
مالزی	۱۲۸/۳	۱۲۴/۸	۳۸/۳	۱۳۹/۱
نیجریه	۱۴/۹	۱۸/۸	۲	۱۹/۶
پاکستان	۲۸/۴	۴۵/۲	۱۲۷/۳	۴۱/۵
ترکیه	۲۶/۱	۴۴/۶	۵۵/۵	۴۴/۶
میانگین هشت کشور	۴۳/۶	۵۲/۲	۲۳/۵	۳۹/۳
جهان	۱۳۳/۸	۹۵/۱	۱۰۸/۱	۹۹/۶

ماخذ: World Development Indicators

۵. بررسی رابطه تجارت خدمات مالی و توسعه مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت: معرفی متغیرها، ارائه الگو و روش اجرایی

در این قسمت به ارائه و معرفی الگوی مناسب برای بررسی روابط متقابل تجارت خدمات مالی و توسعه مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت می‌پردازیم. با توجه به بررسی‌های صورت گرفته هر چند که مطالعاتی در مورد رابطه میان تجارت خدمات مالی و توسعه مالی یافت نشده اما همواره ارتباط میان تجارت و رشد و توسعه اقتصادی در سطح کلان یکی از موضوعات بسیار قابل بحث در ادبیات توسعه و رشد اقتصادی بوده که هنوز این ارتباط حل نشده و به صورت یکی از مباحث چالش برانگیز باقی مانده است و مطالعات نظری رشد در بهترین وضعیت دلالت بر یک ارتباط مبهم و پیچیده میان محدودیت‌های تجاری و رشد اقتصادی دارد. ادبیات رشد درونزا به اندازه کافی در معرفی الگوهای متفاوتی که محدودیت‌های تجاری منجر به افزایش یا کاهش رشد اقتصادی می‌گردد، وسیع و متنوع می‌باشد [۴]. لازم به ذکر است که حتی با وجود پذیرش این امر که همگرایی اقتصادی و افزایش تجارت موجب افزایش رشد اقتصادی جهان می‌گردد، همواره این ارتباط در کشورهای مختلف به علت تفاوت‌ها در تکنولوژی و فراوانی‌های عوامل تولید به شکل یکسانی نبوده و در واقع در برخی کشورها اثر منفی بر رشد اقتصادی داشته است [۵].

اصولا اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک بر این باور هستند که افزایش درجه باز بودن تجاری موتور محرکه رشد و توسعه اقتصادی است و این مهم منجر به تشویق کشورهای جهان در افزایش همگرایی اقتصادشان از طریق افزایش صادرات و واردات می‌گردد. این امر از طریق افزایش سطح تخصص‌گرایی و بهره‌وری کشورها صورت می‌پذیرد.

به طور کلی علی‌رغم وجود ادبیات وسیع در مورد ارتباط میان تجارت و رشد اقتصادی، نظریات متفاوتی در مورد جهت‌علیت میان آنها وجود دارد. یافته‌های برخی از پژوهشگران دلالت بر این مهم دارد که تجارت باعث تحریک رشد اقتصادی می‌گردد [۶]. این در حالی است که برخی مطالعات بر جهت عکس این رابطه دلالت دارند [۷]. نتایج تعدادی از مطالعات نیز [۸] جهت

علیت دو طرفه را تایید می‌نماید و تعدادی نیز بر عدم رابطه علت و معلولی تاکید دارند [۹].

با توجه به تنوع مباحث ذکر شده در خصوص ارتباط میان تجارت و رشد اقتصادی و الهام از این مطالب در این مقاله، به بررسی این ارتباط (در سطح بخش خدمات مالی و نه در سطح کلان) پرداخته می‌شود. بر این اساس به منظور شناخت آثار متقابل توسعه مالی (به منزله مولفه رشد و توسعه در سطح بخش مالی) و تجارت خدمات مالی (به منزله مولفه تجارت در سطح بخش خدمات مالی) و همچنین جهت‌علیت آنها با استفاده از الگوی خود رگرسیون برداری VAR زیر و آزمون علیت گرنجری در چارچوب الگوی VAR و با دو متغیر درونزا شاخص‌های توسعه مالی و تجارت خدمات مالی به بررسی رابطه علت و معلولی میان تجارت خدمات مالی و توسعه مالی در کشورهای عضو گروه دی هشت می‌پردازیم:

$$X_t = \Pi_1 X_{t-1} + \Pi_2 X_{t-2} + \dots + \Pi_k X_{t-k} + \varepsilon_t$$

که X برداری از دو متغیر درونزا و K طول وقفه بهینه برای هر متغیر است.

به طور کلی روش آزمون علیت گرنجری یکی از کاربردی‌ترین و متداول‌ترین روش برای بررسی رابطه علیت است. با این وجود این نکته را باید مد نظر داشت که در استفاده از الگوی علیت گرنجری بایستی تمامی متغیرهای مورد استفاده پایا باشند و در غیر این صورت لازم است که قبل از برآورد الگو، متغیرهای ناپایا به پایا تبدیل شوند. از آنجا که اغلب متغیرهای سری زمانی اقتصاد کلان ناپایا و دارای یک روند تصادفی هستند در این تحقیق ابتدا به بررسی وضعیت ناپایایی متغیرها خواهیم پرداخت. در واقع در صورت وجود ناپایایی و روند تصادفی در متغیرها، نتایج حاصل از روش‌های اقتصاد سنجی - که با استفاده از این سری‌های زمانی ناپایا صورت می‌پذیرد - می‌تواند منجر به برآورد و تفسیرهای نادرست گردد و به این علت این نتایج غیرمعتبر است. بنابراین در این تحقیق با توجه به احتمال وجود شکست‌های ساختاری در میان متغیرهای سری زمانی کشورهای در حال توسعه از آزمون ریشه واحد فیلیپس - پرون استفاده شده است. لازم به ذکر است که معمولا به وسیله تفاضل‌گیری می‌توان متغیرهای ناپایا را به پایا تبدیل کرد، هر چند که گاهی

اوقات لازم است برای رسیدن به متغیرهای پایا بیش از یک بار اقدام به تفاضلگیری نمود.

پس از اجرای آزمون ریشه واحد فیلیپس- پرون و تعیین درجه ناپایایی متغیرها و به منظور شناخت آثار متقابل توسعه مالی و تجارت خدمات مالی و همچنین جهت علیت آنها با استفاده از متغیرهای پایا شده از الگوی خود رگرسیون برداری VAR استفاده می‌گردد. با این وجود از آنجا که استفاده از تفاضل اول متغیرها می‌تواند موجب از دست رفتن اطلاعات بلندمدت آنها گردد لازم است تا قبل از استفاده از الگوی خود رگرسیون برداری VAR با استفاده از آزمون هم‌انباشتگی یوهانسون و جوسیلیوس از عدم وجود روابط بلندمدت در میان متغیرها اطمینان حاصل گردد. این امر به این دلیل است که شرط استفاده از آزمون VAR عدم وجود بردار هم‌انباشتگی بین متغیرها است. به عبارت دیگر در صورت وجود بردار هم‌انباشتگی استفاده از این الگو به علت عدم لحاظ اطلاعات بلندمدت نادرست و به جای آن بایستی از الگوی VECM استفاده کرد.

شاخص انتخابی برای متغیر تجارت خدمات مالی، شاخص باز بودن تجارت خدمات مالی - نسبت تجارت خدمات مالی به تولید ناخالص داخلی: FinTrade - است که علاوه بر این امر که می‌تواند نمایانگر درجه باز بودن تجارت خدمات مالی باشد، می‌تواند در تحلیل‌ها به عنوان بررسی افزایش یا کاهش سهم تجارت خدمات مالی در اقتصاد نیز استفاده شود. شاخص انتخابی برای توسعه مالی شاخص نسبت اعتبارات تخصیص یافته به بخش خصوصی به تولید ناخالص داخلی: Private و دوره زمانی مورد بررسی این پژوهش سال‌های ۲۰۰۵-۱۹۶۰ است.

۶. تحلیل نتایج

در این قسمت به بررسی و تحلیل نتایج حاصل از اجرای روش تحقیق معرفی شده در قسمت قبل می‌پردازیم. نتایج حاصل از اجرای آزمون‌های ریشه واحد، هم‌انباشتگی و علیت گرنجری در چارچوب الگوی VAR در جداول (۴)، (۵)، (۶) و (۷) در پیوست مقاله آمده است. با توجه به اینکه در تمامی کشورها به جز ایران و پاکستان آماره محاسبه شده آزمون ریشه واحد برای هر دو متغیر توسعه مالی و تجارت خدمات مالی در سطح آن‌ها کوچک‌تر از مقادیر بحرانی - در هر سه سطح یک، پنج و ده

درصد- است و از طرف مقابل این آماره برای تفاضل اول آن‌ها از مقادیر بحرانی- در هر سه سطح مزبور- بزرگ‌تر است، نتایج این آزمون دلالت بر ناپایایی در این دو متغیر در سطح آنها و پایایی تفاضل اول آن‌ها دارد و از این رو فرضیه ریشه واحد برای این هر دو متغیر استفاده شده در این قسمت تحقیق تایید می‌گردد و به منظور اجتناب از وجود رگرسیون‌های کاذب و برآوردهای نادرست از تفاضل اول آن‌ها به منظور بررسی آثار متقابل آن‌ها بر یکدیگر بایستی از تفاضل اول آن‌ها یا متغیرهای پایا شده استفاده کرد.

بنابراین از آنجا که استفاده از تفاضل اول متغیرها می‌تواند موجب از دست رفتن اطلاعات بلند مدت آن‌ها گردد و با توجه به ناپایا بودن شاخص‌های هر دو متغیر توسعه مالی (Private) و تجارت خدمات مالی (FinTrade) در سطح و پایایی آن‌ها در تفاضل اول لازم است تا قبل از استفاده از الگوی خود رگرسیون برداری (VAR) با استفاده از آزمون هم‌انباشتگی یوهانسون و جوسیلیوس از عدم وجود روابط بلند مدت در میان این دو متغیر اطمینان حاصل گردد که در ادامه این امر صورت می‌پذیرد. همان‌طوری که در فصل قبل ذکر شد این مهم به این دلیل است که شرط استفاده از آزمون VAR عدم وجود بردار هم‌انباشتگی بین متغیرها است. به عبارت دیگر در صورت وجود بردار هم‌انباشتگی، استفاده از این الگو به علت عدم لحاظ اطلاعات بلند مدت نادرست و به جای آن بایستی از الگوی VECM استفاده کرد.

نتایج آزمون هم‌انباشتگی یوهانسون - جوسیلیوس در جدول (۵) در پیوست برای تعیین روابط بلندمدت با استفاده از هر دو آماره ویژه و ماکزیمم مقادیر ویژه در بین متغیرهای شاخص توسعه مالی (Private) و متغیر تجارت خدمات مالی (FinTrade)، دلالت بر عدم وجود بردار هم‌انباشتگی در میان آن‌ها دارد. این امر به دلیل کمتر بودن هر دو آماره فوق در هر دو سطح یک درصد و پنج درصد مقادیر بحرانی است. لازم به ذکر است که برای تعیین وقفه مناسب در این تحقیق از معیار شوارتز استفاده شده است. بنابراین با استفاده از تفاضل اول متغیرها در الگوی VAR می‌توان به بررسی ارتباط متقابل میان شاخص توسعه مالی و تجارت خدمات مالی در میان تمامی کشورها به جز ایران و پاکستان پرداخت.

تجارت خدمات مالی بر توسعه مالی منفی است. به طور خلاصه یافته‌های این تحقیق که در جدول شماره (۷) آمده است دلالت بر عدم حمایت تاثیر مثبت تجارت خدمات مالی بر توسعه مالی در تمامی کشورهای عضو گروه دی هشت دارد.

جمع‌بندی و ملاحظات

یافته‌های این مقاله دلالت بر عدم وضعیت مناسب کشورهای عضو گروه دی هشت در تجارت خدمات مالی به دلیل سهم ناچیز کشورهای عضو این سازمان در تجارت جهانی این بخش، کسری تراز تجاری تمامی کشورهای عضو، واردکننده عمده بودن اعضای این سازمان در این بخش (با سهم ۷۲ درصدی واردات در کل تجارت آن‌ها) دارد. همچنین بنابه اهمیت بخش تجارت خدمات مالی در مباحث آزادسازی تجاری به خصوص در سازمان جهانی تجارت، رابطه علت و معلولی تجارت خدمات مالی و توسعه مالی در این کشورها - به منظور شناخت اولویت‌های سیاستگذاری مناسب برای آزادسازی بیشتر یا عدم آزادسازی این بخش از جمله در اقتصاد ایران - مورد بررسی قرار گرفت که دلالت بر عدم حمایت تاثیر مثبت تجارت خدمات مالی بر توسعه مالی در تمامی کشورهای عضو این گروه دارد.

بنابراین در کشورهای در حال توسعه به‌طور عام و کشورهای عضو گروه دی هشت به‌طور خاص - به خصوص آن کشورهایی که وضعیت توسعه مالی آن‌ها نسبت به میانگین جهانی نامناسب است - و از جمله ایران، سیاست آزادسازی تجاری بخش خدمات مالی به منظور افزایش کارایی و توانایی رقابت‌پذیری این بخش مهم اقتصادی توصیه نمی‌گردد. در مقابل با توجه به وجود شواهدی مبتنی بر تایید جهت علیت مثبت از توسعه مالی به آزادسازی تجاری بخش خدمات مالی و همچنین وضعیت نامناسب توسعه یافتگی مالی آن‌ها نسبت به میانگین‌های جهانی در این قبیل کشورها و از جمله ایران، آن‌ها باید اقدامات لازم و فوری را برای رقابت‌مندی، بهبود و توسعه بخش مالی قبل از اعمال سیاست‌های آزادسازی تجاری این بخش - از جمله در چارچوب WTO و موافقت‌نامه دی هشت - در دستور کار و در اولویت‌های اقتصادی، مالی و تجاری خود قرار دهند. با توجه به عضویت ناظر ایران و عضویت کامل سایر اعضای گروه

در مورد کشورهای ایران و پاکستان با توجه به اینکه آماره محاسبه شده آزمون برای یکی از متغیرها (تجارت خدمات مالی در پاکستان و توسعه مالی در ایران) در سطح کوچک‌تر از مقادیر بحرانی - در هر سه سطح یک، پنج و ده درصد - است و این آماره برای تفاضل اول آن‌ها از مقادیر بحرانی بزرگتر است، نتایج این آزمون دلالت بر ناپایایی این متغیر در سطح و پایایی تفاضل اول آن‌ها دارد و از این رو فرضیه ریشه واحد برای این متغیر تایید می‌گردد. در مقابل با توجه به بیشتر بودن آماره این آزمون از مقادیر بحرانی در سطح پنج و ده درصد برای متغیر دیگر (شاخص توسعه مالی در کشور پاکستان و تجارت خدمات مالی در ایران) پایا بودن این متغیر در سطح استنباط می‌گردد. بنابراین از آنجا که در این دو کشور تنها یکی از این متغیرها در سطح ناپایا است و می‌توان بدون نگرانی از احتمال وجود بردار هم‌انباشتگی و به منظور شناسایی جهت علیت میان متغیرهای تجارت خدمات مالی و توسعه مالی از آزمون علیت گرنجری و در چارچوب الگوی VAR البته با استفاده از متغیرهای پایا شده به معنی استفاده از تفاضل اول متغیرهای ناپایا استفاده کرد.

مطابق با نتایج این آزمون که در جدول (۶) در پیوست آمده است، ملاحظه می‌گردد که در پنج کشور مالزی، مصر، ایران، پاکستان و نیجریه هیچ‌گونه رابطه علت و معلولی میان متغیرهای توسعه مالی و باز بودن بیشتر تجارت خدمات مالی - به علت نتوانستن رد کردن فرضیه صفر مبنی بر عدم رابطه علیت - تایید نمی‌گردد. در واقع توسعه بخش خدمات مالی و تجارت خدمات مالی در این کشورها مستقل هستند. این در حالی است که مطابق با نتایج این آزمون در دو کشور بنگلادش و ترکیه ملاحظه می‌گردد که جهت و رابطه علیت یک طرفه از توسعه مالی به باز بودن بیشتر تجارت خدمات مالی - به علت رد شدن فرضیه صفر مبنی بر عدم رابطه علیت - مورد حمایت قرار می‌گیرد. همچنین هر چند که در کشور اندونزی جهت و رابطه علت و معلولی یک طرفه از باز بودن بیشتر تجارت خدمات مالی به توسعه مالی - به علت رد شدن فرضیه صفر مبنی بر عدم رابطه علیت - مورد حمایت قرار می‌گیرد اما با استفاده از توابع عکس‌العمل آبی (نمودار ۱۰ در پیوست) که اثر یک انحراف معیار یا تکانه متغیر تجارت خدمات مالی را بر روی توسعه مالی را نشان می‌دهد، ملاحظه می‌گردد که در این کشور آثار تکانه

۷. میردال ۱۹۵۷، نورکس ۱۹۶۱، پرییش ۱۹۶۲، سینگر (۱۹۶۴)
۸. چاو ۱۹۸۷ و انورو و احمد ۲۰۰۰
۹. جانگ و مارشال ۱۹۸۵، آبجایارانت ۱۹۹۶، سینها و سینها ۱۹۹۶، گوالامت و ریچاود ۲۰۰۱، کادروس، ارتس و اگواسیلی ۲۰۰۴

منابع

- Abhayaratne, Anoma S.P. "Foreign Trade and Economic Growth: Evidence from Sri Lanka 1960-92," *Applied Economic Letter* 3: pp. 567-570, 1996.
- Agénor, Pierre - Richard. "Macroeconomic Adjustment and the Poor: Analytical Issues and Cross-Section Evidence," *Policy Research Working Paper No.2788*, The World Bank, 2002.
- Anoruo, Emmanuel and Yusuf Ahmad, "Openness and Economic Growth: Evidence from Selected ASEAN Countries", *The Indian Economic Journal* 47, pp110-117, 2002.
- Balassa, Bela "Exports and Economic Growth: Further Evidence", *Journal of Development Economics* 5, pp. 181-189., 1978.
- Baldwin, R. "Exports, Technology and Development from a Subsistence Level", *Economic Journal* 73, pp. :80-92, 1963.
- Bhala, Surgit and Lawrence J. Lau. "Openness, Technological Progress and Economic Growth in Developing Countries" *Background Paper for World Development Report* , 1991.
- Chow, P.C.Y. "Causality between Export and Industrial Development: Empirical

دی‌هشت در سازمان جهانی تجارت و دستور کار این سازمان در جهت توسعه آزادسازی تجارت خدمات و از جمله بخش خدمات مالی، اهمیت این امر برای کلیه اعضای این گروه بیشتر مشخص می‌گردد. از آنجا که تجربه کلیه کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت دلالت بر تعهد آن‌ها به بازگشایی بخش خدمات مالی دارد، اهمیت اصلاح و بهبود بخش خدمات مالی جهت افزایش زمینه‌های رقابت‌پذیری در تعامل با اقتصاد جهانی برای اقتصاد ایران به عنوان تنها کشور عضو گروه دی هشت از عضویت کامل در سازمان جهانی تجارت برخوردار نیست، مضاعف است. در واقع کشورهای دیگر عضو گروه دی هشت تنها در صورت پیشرفت مذاکرات دور دوحه ممکن است به افزایش سطح تعهدات آزادسازی در بخش خدمات مالی ملزم گردند، در حالی که با توجه به تجارب کشورهای ملحق شده به سازمان جهانی تجارت، ایران برای الحاق کامل به این سازمان در وضعیت فعلی (عدم پیشرفت و توافق در مذاکرات دور دوحه) نیز باید تعهداتی را در بازگشایی بخش خدمات مالی متقبل گردد. بدیهی است با توجه به دستور کار دور دوحه مبنی بر توسعه آزادسازی تجارت خدمات در میان اعضای و در صورتی که الحاق کامل ایران به سازمان جهانی تجارت پس از پیشرفت و به نتیجه رسیدن مذاکرات دور دوحه صورت پذیرد، الزام متقبل شدن تعهدات در بازگشایی بخش‌های مختلف خدمات و از جمله بخش خدمات مالی بسیار وسیع‌تر خواهد بود.

پی‌نوشت‌ها

۱. لوین ۱۹۹۷
2. WDI 2006
۳. آنکتاد ۲۰۰۷
۴. رومر ۱۹۹۰، گراسمن و هلپمن ۱۹۹۰، ریورا-باتیز و رومر ۱۹۹۱، ماتسویاما ۱۹۹۲
۵. گراسمن و هلپمن ۱۹۹۱، ریورا-باتیز، لوکاس ۱۹۸۸ و ایکسی ۱۹۹۳ و یوانگ ۱۹۹۱
۶. بالاسا ۱۹۷۸، بالدوین ۱۹۶۳، بالا و لا ۱۹۹۱، کیسینگ ۱۹۷۴، کروگر ۱۹۸۰، میر ۱۹۸۴، میثلی ۱۹۷۷، تیلر ۱۹۸۱

- The Journal of Nepalese Business Studies*, Vol. II No. 1, 2005.
- Jung, Woo S. and Peyton J. Marshall. "Exports, Growth and Causality in Developing Countries", *Journal of Developing Development Economics*, 18, pp. 1-12, 1985.
- Keesing, D. "Income Distribution from Outward-Looking Policies. *The Pakistan*", *Development Review*, 13, pp. 188-204, 1974.
- Krueger, Anne. *Foreign Trade Regimes and Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences*, Cambridge, MA: Ballinger Pub. Co. for NBER, 1980.
- Levine, R. "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", *Journal of Economic Literature*, June, pp. 688-726, 1997.
- Matsuyama, K. "Agricultural productivity, comparative advantage, and economic growth" *Journal of Economic Theory* 58, pp. 317-334, 1992.
- Meier, G.M. *Leading Issues in Economic Development*, New York: Oxford University Press, 1984.
- Michaely, Micheal, "Exports and Growth: An Empirical Investigation", *Journal of Developing Economics* 4, pp. 49-54, 1977.
- Myrdal, G. *Economic Theory and Underdevelopment Regions*, London, 1957.
- Nurkse, R. "Trade Theory and Development Policy", in H.S. Ellis (ed.), *Economic Evidence from NICs*", *Journal of Development Economics* 26, pp. 55-63, 1987.
- Cuadros, A., V. Orts and M.T. Alguacil, "Openness and Growth: Re-Examining Foreign Direct Investment, Trade and Output Linkages in Latin America" Working Paper no.01/04, Centre for Research in Economic Development and Trade Openness (CREDIT), University of Nottingham, U.K, 2004.
- Frankel, J.A., Romer, D., "Does trade cause growth?", *American Economic Review*, 89 (3), pp. 379-399, 1999.
- Ginebri, Sergio, Giacomo Petrioli and Laura Sabani. "Financial Deepening, Trade Openness and Growth: a Multivariate Cointegrated Analysis of the Complementary Effects", *CIDEI Working paper*, No.62, 2001.
- Grossman, G.M., Helpman, E., "Comparative advantage and long-run growth", *American Economic Review*, 80, pp. 796-815, 1990.
- Guillaumet, Philippe and Alain Richaud "Openness and Economic Growth: The Case of France Since 1850" paper presented at VI th Spring Meeting of Young Economists, 30 March-1 April, University of Copenhagen, Denmark, 2001.
- Hassan, A.F.M. Kamrul and M. Rafiqul Islam, "Temporal Causality and Dynamics of Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in Vector Auto Regression (VAR) for Bangladesh, 1974-2003: Implication for Poverty Reduction",

- Evidence From India, *Applied Economics* 9 pp. 121-130, 1996.
- Tyler, W.B. Growth and Export Expansion in Developing Countries. *Journal of Development Economics* 9, pp. 121-130, 1981.
- UNCTAD statistics 2006.
- UNCTAD secretariat, 2004 "Trade in Services and Development Implication", Trade and Development Board, Commission on Trade in Goods and Services, and Commodities, Eighth session Geneva, 9-13 February 2004.
- UNCTAD secretariat, 2007 "TRADE AND DEVELOPMENT IMPLICATIONS OF FINANCIAL SERVICES", Trade and Development Board, Commission on Trade in Goods and Services, and Commodities, Geneva, 20-21 February 2007.
- World Development Indicators 2006,2007, The World Bank.
- Development of Latin America, New York: St. Martin Press, 1957.
- Rivera-Batiz, L.A., Romer, P.M., "Economic integration and endogenous growth" *Quarterly Journal of Economics*, 106, pp. 531- 555, 1991.
- Rivera-Batiz, L.A., Romer, P.M., International trade with endogenous technological change, *European Economic Review* 35, pp. 971- 1004, 1991.
- Romer, P.M., "Endogenous technical change", *Journal of Political Economy* 98, pp. S71-S102, 1990.
- Prebisch, A. "Economic Development of Latin America and Its Principal Problem" *Economic Bulletin for Latin America* 7, pp. 223-227, 1962.
- Singer, H.W International Development: Growth and Change, New York: McGraw-Hill, 1964.
- Sinha, Dipendra and Tapen Sinha. Openness and Economic Growth: Time Series

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پیوست‌ها

جدول ۴- نتایج آزمون ریشه واحد فیلیپس - پرون در سطح و تفاضل اول متغیرها

مقادیر بحرانی			آماره محاسبه شده	متغیر
%۱۰	%۵	%۱		
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۵	N -۱/۲۸	FinTradeBangladesh
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۵	N -۵/۳۶	d(FinTradeBangladesh)
-۳/۲۱	-۳/۵۶	-۴/۲۸	C -۲/۴۹	PrivateBangladesh
-۲/۶۲	-۲/۹۶	-۳/۶۷	C -۴/۸۲	d(PrivateBangladesh)
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۵	N -۱/۵۶	FinTradeEgept
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۵	N -۳/۷۱	d(FinTradeEgept)
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۱	N -۰/۷۲	PrivateEgept
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۱	N -۵/۱۴	d(PrivateEgept)
-۱/۶۲	-۱/۹۶	-۲/۶۶	N -۰/۱۸	FinTradeIndonesia
-۱/۶۲	-۱/۹۶	-۲/۶۷	N -۶/۰۶	d(FinTradeIndonesia)
-۱/۶۲	-۱/۹۶	-۲/۶۶	N -۵/۱۴	PrivateIndonesia
-۱/۶۲	-۱/۹۶	-۲/۶۶	N -۳/۳۶	d(PrivateIndonesia)
-۱/۶۲	-۱/۹۶	-۲/۶۸	N -۲/۲۰	FinTradeIran
-۲/۶۱	-۲/۹۴	-۳/۶۱	C -۲/۰۲	PrivateIran
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۳	N -۶	d(PrivateIran)
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۴	N -۰/۵۱	FinTradeMalagia
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۴	N -۶/۱۴	d(FinTradeMalagia)
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۱	C -۰/۱۲	PrivateMalagia
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۲	N -۵/۸۳	d(PrivateMalagia)
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۵	N -۱/۱۹	FinTradeNigeria
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۵	N -۸/۵۷	d(FinTradeNigeria)
-۲/۶۰	-۲/۹۳	-۳/۵۸	C -۱/۷۸	PrivateNigeria
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۲	N -۶/۹۸	d(PrivateNigeria)
-۲/۶۲	-۲/۹۷	-۳/۶۸	C -۱/۰۳	FinTradePakistan
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۵	N -۶/۲۶	d(FinTradePakistan)
-۲/۶۰	-۲/۹۳	-۳/۵۸۱	C -۳/۵۸۴	PrivatePakistan
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۴	N -۰/۰۵	FinTradeTurkey
-۳/۲۲	-۳/۵۷	-۴/۳۰	N -۵/۵۳	d(FinTradeTurkey)
-۲/۶۱	-۲/۹۴	-۲/۶۱	C -۲/۲۰	PrivateTurkey
-۱/۶۲	-۱/۹۵	-۲/۶۳	N -۳/۷۲	d(PrivateTurkey)

جدول ۵ - نتایج آزمون هم‌انباشتگی

مقدار بحرانی در سطح ۵ درصد	آماره آزمون	فرضیه صفر	نوع آزمون	متغیر
25.32 12.25	19.07249 3.665695	$r=0$ $r=>1$	Trace	PRIVATEBANGLADESH
18.96 12.25	15.40679 3.665695	$r=0$ $r=>1$	Max-Eigen	FINTRADEBANGLADESH
19.96 9.24	11.83862 3.368890	$r=0$ $r=>1$	Trace	PRIVATEEGEPT
15.67 9.24	8.469727 3.368890	$r=0$ $r=>1$	Max-Eigen	FINTRADEEGEPT
19.96 9.24	8.902974 2.198219	$r=0$ $r=>1$	Trace	PRIVATEINDONESIA
15.67 9.24	6.704755 2.198219	$r=0$ $r=>1$	Max-Eigen	FINTRADEINDONESIA
19.96 9.24	13.95870 4.113469	$r=0$ $r=>1$	Trace	PRIVATEMALAGIA
15.67 9.24	9.845235 4.113469	$r=0$ $r=>1$	Max-Eigen	FINTRADEMALAGIA
19.96 9.24	14.46425 4.515581	$r=0$ $r=>1$	Trace	PRIVATENIGERIA
15.67 9.24	9.948668 4.515581	$r=0$ $r=>1$	Max-Eigen	FINTRADENIGERIA
19.96 9.24	14.22189 1.669665	$r=0$ $r<=1$	Trace	PRIVATETURKEY
15.67 9.24	12.55222 1.669665	$r=0$ $r=>1$	Max-Eigen	FINTRADETURKEY

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۶ - نتایج آزمون علیت گرنجری در چارچوب VAR

متغیر	فرضیه صفر: درصد احتمال اینکه تجارت خدمات مالی علت توسعه مالی نمی باشد	فرضیه صفر: درصد احتمال اینکه توسعه مالی علت تجارت خدمات مالی نمی باشد	تعداد وقفه بهینه
d(FinTradeBangladesh) d(PrivateBangladesh)	۵۱	۴	۱
d(FinTradeEgept) d(PrivateEgept)	۳۶	۱۲	۱
d(FinTradeIndonesia) d(PrivateIndonesia)	۰,۵	۲۱	۱
FinTradeIran d(PrivateIran)	۷۵	۲۴	۱
d(FinTradeMalegia) d(PrivateMalegia)	۴۳	۷۱	۱
d(FinTradeNigeria) d(PrivateNigeria)	۳۱	۷۷	۱
d(FinTradePakistan) d(PrivatePakistan)	۸۷	۸۰	۱
d(FinTradeTurkey) d(PrivateTurkey)	۸	۵	۱

جدول ۷- وضعیت جهت علیت میان تجارت خدمات مالی و توسعه مالی

کشور	جهت علیت از تجارت خدمات مالی به توسعه مالی	جهت علیت از توسعه مالی به تجارت خدمات مالی
مالزی	×	×
مصر	×	×
ایران	×	×
پاکستان	×	×
بنگلادش	√	×
ترکیه	√	×
اندونزی	×	منفی
نیجریه	×	×

√: تایید   ×: عدم تایید

Response of D(PRIVATEINDONESIA) to Cholesky
One S.D. D(FINTRADEINDONESIA) Innovation

